

*Халаджи В.В.**

ВИТОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВИХ ВИКЛИКІВ

Усвідомлюючи, що із найбільшим етапом розширення своїх кордонів Європейський Союз увійде до нової історичної фази у 2004 році, і це радикально змінить його політичне, географічне та економічне значення на європейському континенті, Брюссель заздалегідь розпочав активно займатись виробленням нової зовнішньополітичної доктрини щодо свого оточення. За прогнозами експертів, позитивні та негативні наслідки такого етапу розширення мали б вийти за межі ЄС, змінюючи структуру його політичних та економічних стосунків з іншими частинами світу. Це змусило керівництво ЄС внести суттєві корективи до комунітарної інтеграційної стратегії, у тому числі, що стосується відносин з країнами, які ставали його безпосередніми сусідами, після розширення. Характерною рисою згаданої політики ЄС стало прагнення виробити універсальну стратегію, яка б в нових умовах визначала його політику щодо третіх країн, які мають спільний кордон та тісні економічні стосунки з Євросоюзом [3].

Сьогодні все частіше йдеться про те, що ЄС «знаходився б вже на піку свого розвитку, якби не такі внутрішні загрози, як наслідки розширення та недолугість інституційної системи» [2, с. 95]. Навіть якщо Євросоюз успішно впорається із вищезазначеними проблемами, йому доведеться сфокусуватися на проблемах свого найближчого оточення – тільки за таких умов можливим видається розбудова «цивілізаційного світового порядку». Ще напередодні найбільшої хвилі розширення ЄС (травень 2004 р.) у виступах високих європейських посадовців простежується тенденція до надання пріоритетного значення формуванню зовнішньополітичної доктрини ЄС щодо країн, які опинилися на безпосередньому з ЄС кордоні. «Нашим першим пріоритетом є зміцнення ролі Євросоюзу як глобального актора і протидія найгострішим викликам, з якими ми стикаємося. Ми повинні продовжувати процес розширення Європейського Союзу і розвивати нову політику сусідства, як ефективний засіб для підтримки, заохочення політичних та економічних реформ всередині ЄС» [1, с. 5].

Європейська політика сусідства зароджувалася у євро-центричному політичному контексті. Поступові хвилі розширення кордонів ЄС на схід стали найбільш адекватними стратегічними відповідями на розпад СРСР та падіння комуністичних режимів. Безперечно, логічним стає намагання Євросоюзу взяти на себе роль лідера у новій Європі шляхом розширення своїх кордонів за рахунок пострадянських країн, у тому числі України. Враховуючи складність та ризики, що можуть виникнути в ході європейського інтеграційного процесу та його новими хвилями розширення, його підготовка на сучасному етапі переживає відносно уповільнення. Це викликане як узгодженням всередині ЄС підходів щодо самого феномену європейської інтеграції, так і пошуком єдиної позиції серед 27 членів щодо його практичної реалізації та визначення місця в сучасній системі міжнародних відносин.

Лідери ЄС покладають великі сподівання на потенціал політики сусідства як інструменту всеохоплюючої зовнішньополітичної доктрини ЄС та рамок по підвищенню ста-

* здобувач кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Яковенко Н.Л.

більшості та безпеки в рамках ЄПС. Як зазначено у Стратегії Безпеки ЄС, «політика сусідства може стати ефективним інструментом, який має потенціал стати суттєвим внеском до світової системи безпеки та управління, адже ЄПС може стати полігоном для винайдення нових шляхів стосовно відповідей на виклики сучасності» [5, с. 98].

Безперечно, «політика сусідства» пов'язана із ширшими поняттями, ніж внутрішня безпека в ЄС; вона обумовлює і такі речі як геополітична та економічна організація «Широкої Європи». Устремління на схід на та південь, разом із побудовою нових взаємовідносин із Російською Федерацією та мусульманським світом стають фундаментальними питаннями зовнішньополітичного курсу не тільки офіційного Брюсселю, але й першочерговими завданнями для держав-членів ЄС, які мають відстоювати свої національні позиції на світовій арені.

Отже, невірно розглядати лише причини всередині ЄС, які спонукали до ефективного впровадження існуючої зовнішньополітичної стратегії: не менш важливими виявляються зовнішні фактори, на які варто звернути окрему увагу. Сьогодні політична мапа світу має дещо інший вигляд, ніж на зламі тисячоліття, коли політика сусідства була ще у проектах європейських лідерів. Можна виділити декілька основних зовнішньополітичних чинників, які мають свій вплив щодо посилення сучасного Євросоюзу та утвердження його у якості нового глобального гравця.

По-перше, небезпечно стрімко змінюється ситуація на Близькому Сході, що характеризується низкою пов'язаних катастроф, починаючи від сумнозвісного терористичного акту 9 вересня в США та глобального тероризму, продовжуючи безуспішною військовою операцією в Іраку, втручанням військового контингенту до Афганістану, нарешті завершуючи сьогодні стратегічним викликом з боку Ірану, не тільки, як держави-носія ядерної зброї, але й посилення «ісламістської нормативної влади».

За багатьма параметрами, європейська парадигма стає сьогодні більш привабливою для низки східних країн та має багато прихильників в арабському світі. Йдеться, зокрема, про переоцінку історії й сучасної політики в стратегічному проекті артикуляції і поєднання інтересів народів по обидва береги Середземного моря. Європейсько-Середземноморська конференція в Барселоні (1995 р.) проголосила ідею середземноморського співробітництва, що започаткувала так званий Барселонський процес. Базовою засадою згаданого процесу є питання тіснішого та більш масштабного співробітництва між країнами з різними типами культур, економічна вигода для всіх частин регіону, спільна безпека, зменшення напруженості та зниження ризику збройного конфлікту. Північні середземноморські країни вбачають у широкомасштабному розвитку Півдня важливий чинник безпеки регіону.

На відміну від проамериканської схеми «це партнерство не викликає ворожості в арабсько-ісламському світі завдяки відстороненості від цього процесу США, а також завдяки тій обставині, що ізраїльське питання не є тут домінуючим» [4, с. 88]. Таким чином, слід очікувати, що вищезазначений напрямок зовнішньополітичного мислення, як більш гнучкий та неконфронтаційний, набуватиме домінуючого характеру в усьому регіоні, оскільки об'єктивно більше відповідає інтересам близькосхідних країн.

По-друге, це зростання політичної впевненості та економічної потуги сучасної Росії, яка за формою правління все більше наближується до авторитарної форми правління. Варто відзначити величезні прибутки цієї держави у нафтовій та газовій галузі внаслідок зростаючих світових товарних цін, що були спричинені останніми подіями на Близькому Сході. Як результат, «РФ активно використовує тактику тиску (coercive tactics) щодо своїх найближчих сусідів (України, Білорусі, Молдови) шляхом спекуляції на їхній енергетичній залежності від Росії та іншими економічними важелями, а також посиленням ідеологічного впливу з метою відновити свою владу на пострадянському просторі» [6, с. 121].

Слід наголосити на подвійному характері російської політики у пострадянських зонах конфліктів, який тісно пов'язаний із стратегічною метою майже усіх політичних сил Російської Федерації щодо відновлення у тій чи іншій формі союзної федеративної (чи конфедеративної) держави. Сутність цієї політики, яка виразно проявилася останніми роками в Абхазії, Північній Осетії, Придністров'ї, Таджикистані та інших точках з високим потенціалом конфліктності – це штучний процес, що складається із розпалювання, використання у своїх інтересах та врегулювання конфліктів.

По-третє, розпад біполярної моделі міжнародних відносин приніс значні зміни до геополітичної ситуації в країнах Азії. Деякою мірою ці зміни подібні до процесів у європейському регіоні – створюється нова карта геополітичних реалій. У складній мережі взаємодій і переплетенні глобальних інтересів та намірів провідну роль відіграють місцеві актори, які ведуть між собою внутрішньорегіональну гру за лідерство, і які також прагнуть вийти на світову арену, посісти одне з центральних місць в азійській геополітиці, що призводить до появи нових світових супер-держав, зокрема Китаю [7, с. 39]. Його вплив стає все потужнішим та стосується країн Центральної Азії та Африки, які також є партнерами Європейської політики сусідства. Характерною рисою цього впливу є не тільки економічне втручання, але й нормативна влада авторитарної держави, що стає викликом для західного традиційного консенсусу, який поєднує економічну та політичну свободи.

І нарешті, третім чинником виступає послаблений престиж Сполучених Штатів Америки або загалом «західної ідеології» на міжнародній арені, у першу чергу у мусульманському світі, проте також у Центральній та Східній Європі. Американські політики намагаються активно сприяти процесу реформування економічних і політичних систем у країнах Сходу і традиційно вважають цей регіон сферою власних інтересів, проте вступаючи у конфронтацію з ісламістами, які мають тут значний вплив, вони призводять до кризових ситуацій. Отже, сьогодні ініціатива знаходиться на боці Євросоюзу, який займає більш виважену позицію з цілої низки гострих геополітичних питань та має шанс закріпити свої позиції у згаданих регіонах.

Отже, процес вироблення засад нової зовнішньополітичної концепції ЄС щодо найближчого оточення став одним з визначальних чинників розбудови Європи майбутнього, нової Об'єднаної Європи. Дискусії навколо необхідності розширення «зон максимального впливу ЄС» лунають дедалі частіше в європейському середовищі, оскільки є наразі пріоритетом зовнішньополітичного курсу керівництва Євросоюзу. Свідченням цього є наміри високопосадовців Євросоюзу «побудувати європейський дім», «спільну Європу», «сидіти за одним європейським столом», що проявляється насамперед у виробленні принципово нових засад зовнішньополітичної стратегії ЄС.

Таким чином, поява Європейської політики сусідства сприймається як нагальна потреба у поширенні контролю ЄС над визначальним геополітичним простором Європою, адже Євросоюз поступово набуває якостей глобального актора. Водночас, подальший процес розширення ЄС, виявляється непростим, та сприймається неоднозначно впливовими державами-членами. Інтеграція нових членів, з одного боку, створює бажані перспективи для майбутнього ЄС в можливості об'єднання всієї Європи в єдиних політичних, економічних та соціокультурних межах та уникнення небезпеки від нестабільного та недемократичного оточення. З іншого боку, наслідки найбільшої хвилі розширення ЄС (травень 2004 р.) засвідчили, що цей процес супроводжується і певними перешкодами та проблемами всередині Євросоюзу. Адже Європа-27 сьогодні переобтяжена такими грандіозними європейськими проектами, як процес реалізації Лісабонської Угоди, формування засад Спільної зовнішньої політики та безпеки, пошук нової моделі відносин з такими потужними світовими акторами як США, Росія та Китай. Переважним чином зазначеними факторами, а також своєю «втомою» Євросоюзу від постійного трансформаційного

характеру засад своєї зовнішньої політики, пояснюється виокремлення нової «політики сусідства» від процесу розширення.

Список використаної літератури:

1. Вальднер Б-Ф. Представляючи Союз за кордоном : ключові виклики наступних років: виступ Комісара ЄС з питань зовнішніх зносин та Європейської політики сусідства Беніті Ферреро Вальднер перед главами Представництв Єврокомісії в третій країнах // Євробюлетень. – 2007. – № 9. – С. 4–7.
2. Интеграционные процессы в современном мире: экономика, политика, безопасность / отв. ред. Ф. Г. Войтоловский, А. В. Кузнецов / Российская академия наук, Ин-т мировой экономики и межд. отношений. – М. : ИМЭМО РАН, 2007. – 220 с.
3. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / Валерій Володимирович Копійка. – К. : Юридична думка, 2005. – 508 с.
4. Emerson M. Democratization in the European Neighbourhood Policy Associate Research Fellows at CEPS / M. Emerson. – ISBN 92-9079-592-1. – Brussels. – 231 p.
5. Guerot U. Europe and the new balance of global order / U. Guerot, K. Hughes. – EPIN working paper No. 7. – Brussels, 2003. – 203 p.
6. Hillion C. Institutional Aspects of the Partnership Between the European Union and the Newly Independent States of the Former Soviet Union: Case Studies of Russia and Ukraine / C. Hillion. – Common Market Law Review. – L., 2000 – 171 p.
7. Lieb J., Maurer A. Creating the European External action Service // SWP Comments German Institute for international and security affairs, June 2008 – P. 9–23.
8. Wider Europe – Neighbourhood : A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours / Commission of the European Communities, Brussels, 11.03.2003, COM(2003) 104 final
9. Wider Europe Matrix / Presentation by the Center for European Policy Studies. – Nov., 2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ceps.eu/files/NW/NWatch.pdf>